

ŠPECIFICKÉ OBJEKTY DOBY RÍMSKEJ

ŠTVORHRANNÉ PECE NA SÍDLISKÁCH Z DOBY RÍMSKEJ
NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

MÁRIA LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ/LUCIA LUŠTÍKOVÁ/BOŽENA TOMÁŠOVÁ

Keywords: Eastern Slovakia, Roman period, square-shaped ovens, function?**Abstract:** *Square-shaped ovens in Roman Period settlements in Eastern Slovakia. Square-shaped ovens with seared lateral walls and non-charred stone-paved floor were also found in Roman Period settlements in Eastern Slovakia. The ovens so far known come from localities, which could not be excavated in complexity, so we do not know their original number – it seems that they always formed some groups. The question of purpose of these ovens remains unanswered, too: did they serve for food preparation or some other utilitarian purpose, or were they perhaps associated with cult?*

Prvé štvorhranné objekty s vypálenými stenami o rozmeroch okolo 100x100 cm, ktoré boli interpretované ako pece, sa podarilo odкрыť na území východného Slovenska v roku 1963 v Pederi, okr. Košice-okolie v polohe Kenderföld. Cieľom zisťovacieho výskumu, ktorý sa tu realizoval, bolo overiť z ktorého obdobia pochádza tmavá obdĺžniková škvŕna o s rozlohou 150x250 m, ktorá sa výrazne rysovala na povrchu. Ornica na nej obsahovala početné nálezy z paleolitu, neolitu, eneolitu, doby halštatskej, laténskej a slovanskej, ale sa našli aj pamiatky ktoré môžeme zaradiť do prvých storočí po Kr., teda doby rímskej. Sondou o šírke 2,5 m, ktorá bola vytýčená cez stred obdĺžnika a merala 150 m, sme sa pokúsili zistiť stratigrafiu tejto bohatej pravekej a včasnohistorickej lokality. Žiaľ, k pokračovaniu výskumu sa do dnes neprikročilo a tak naše poznatky sa opierajú iba o nálezy zo spomínanej sondy (Lamiová-Schmiedlová 1969, 412-424).

Zo zistených objektov z doby rímskej pochádza studňa v sektore 2, jama v sektore 7, 4 pece v sektoroch 8-9, obydlie v sektore 10, ako aj jamy v sektoroch 11, 13. Najvýraznejšími dokladmi osídlenia sú však zlomky keramiky, ako aj ojedinelé kovové, sklenené, kostené a kamenné artefakty, ktoré sa však nachádzali prevažne v ornici alebo kultúrnej vrstve.

Obydlie v sektore 10 o rozmeroch 530 x 440 cm bolo zahľbené a malo 6 kolovú konštrukciu. Severne od neho sa nachádzali 4 štvorhranné objekty s prepálenými stenami, ktoré boli interpretované ako pece.

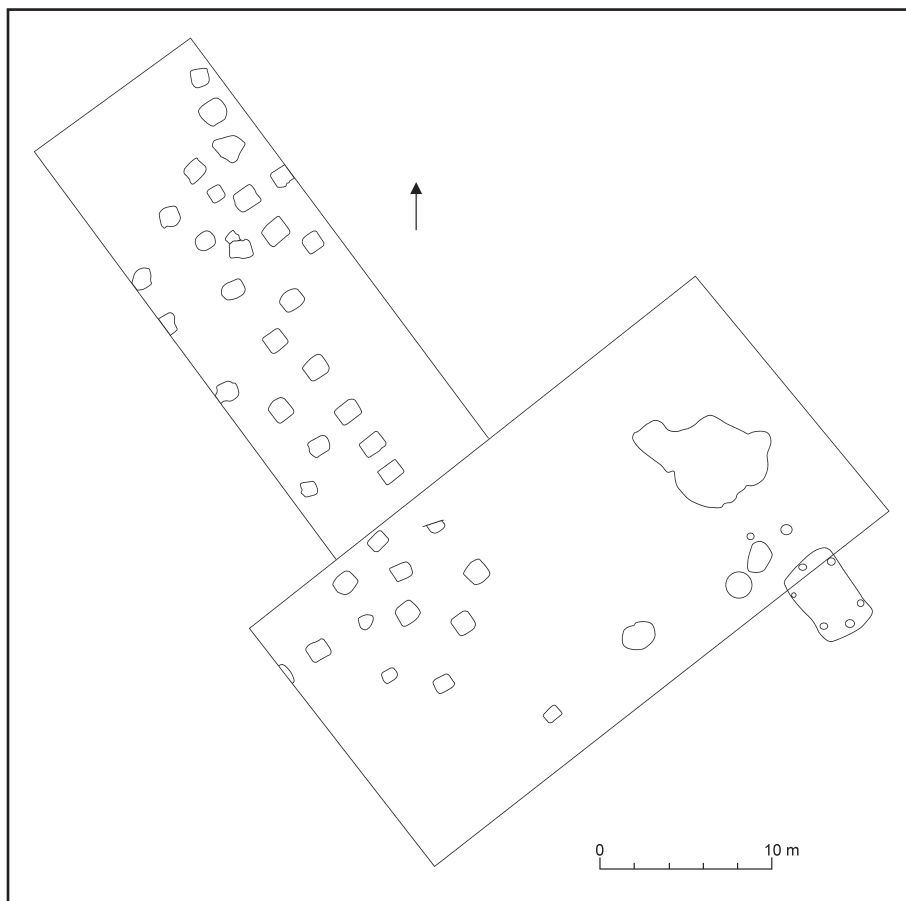
1. Pec o rozmeroch 110x100 cm;
2. Pec o rozmeroch 120x100 cm;
3. Pec o rozmeroch 100x100 cm, ktorej sa zachovala aj časť kupoly;
4. Pec o rozmeroch 120x100cm.

Pri publikovaní nálezov sme sa domnievali, že ide o pece na prípravu potravín (Lamiová-Schmiedlová 1969, 416-418). Nakoľko sa v Pederi vo výskume nepokračovalo, nevieme, či tu pôvodne boli len 4 pece, alebo boli súčasťou väčšej skupiny – ako to býva na iných náleziskách, kde sa v nasledujúcich rokoch našli podobné objekty.

Počas niekoľkoročného výskumu rozsiahlej polykultúrnej osady na rozhraní katastrov obcí Ostrovany a Medzany v okr. Sabinov (predtým okres Prešov), v polohe Nad Imunou (továreň na výrobu liečiv) sa počas výskumných sezón v rokoch 1988 a 1990 podarilo odкрыť časť rozsiahlej skupiny štvorhranných objektov. V roku 1988 sa ich našlo 25 (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1990, 105; v tejto správe sa uvádza 28, ale pri spracovaní materiálu sa ukázalo, že 3 boli jamy z doby bronzovej). Ich rozmery sa pohybujú od 90 x 80 po 140 x 125 cm, jediná bola väčšia, 170 x 150 cm. Niektoré boli štvorcové, väčšina však mala obdĺžnikový tvar. Ďalších 12 podobných pecí sa odкрыlo v sezóne 1990 (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1992, 69). Všetky patrili do jedného komplexu, ktorý pozostával z troch radov umiestnených na JZ-JV strane osady (obr. 1).

Prevažná väčšina uvedených objektov mala vypálené bočné steny – rozdiely boli len v intenzite vypálenia. V zriedkavých prípadoch boli steny vypálené len v určitých častiach. Na dne boli kamene, od niekoľko kusov po pokrytie celého dna. Vo výplni objektov sa nachádzali drobné uhličky, ojedinele sa našli aj väčšie kusy zuhoľnateného dreva, výnimočne celých trávov, ktoré boli umiestnené pri dvoch bočných stenách. V troch peciach boli zvyšky zuhoľnatených kolov, v dvoch po 2, v jednej 1. Vo výplni nepočítaných pecí sa nachádzali aj drobné kusy mazanice.

Ako sme už spomenuli, predpokladáme, že zistená skupina pecí je len časťou väčšieho komplexu, ktorý sa pravdepodobne tiahol pri okraji osady. Vzhľadom na doterajšie výskumy a výsledky povrchových obhliadok (vychádzame z výraznej koncentrácie nálezov v ornici), osada v Ostrovanoch sa rozkladala na ploche, ktorá prevyšuje aspoň dvojnásobok doteraz prebádané územie. Dá sa preto uvažovať o tom, že pôvodný počet pecí sa mohol blížiť aspoň k číslu 50, ale snáď aj vyššiemu. Žiaľ terénne práce na polykultúrnej osade v Ostrovanoch po roku 1991 už nepokračovali a tak sme aj v tomto prípade nútení vytvárať hypotézy, ktoré sa opierajú len o čiastočné poznatky.

Obr. 1 Ostrovany, okr. Sabinov. Pece odskryté v rokoch 1988 a 1990.

Počas záchranného výskumu, ktorý bol realizovaný v roku 2009 v Prešove-Solivare sa podarilo odkryť ďalší štvorhranný objekt o rozmeroch 110 x 110 cm, ktorý možno zaradiť k typu pecí, ktoré sú témou nášho príspevku (Luščíková v tlači). Pri sťahovaní ornice na ploche pre budúcu cestu bol odkrytý aj štvorcový objekt označený ako 3/09. Východná a západná bočné steny boli prepálené do červena. Na dne sa nachádzala vrstva popola, na nej ležali väčšie kamene – okruhliaky (obr. 2). Vo výplni, až na uhličky, nálezy absentovali (Luščíková v tlači).

Na výskyt obdĺžnikových pecí na osadách z doby rímskej na Slovensku prvý upozornil T. Kolník (1962, 353, obr. 107) na základe nálezov z Ondrochovej. Už vtedy postrehol aj skutočnosť, že sa tieto sústreďujú vždy v jednej časti sídliska (napr. v Pobedime a Branči). Domnieval sa, že ide o pece remeselnícke, snáď kovárske (Kolník 1962, 392).

Pece z Pederu – hlavne kvôli časti kupoly zachovanej na jednej z nich, sme považovali za objekty

slúžiace na prípravu potravín (Lamiová-Schmiedlová 1969, 488). Dná pecí boli pokryté kompaktnou vrstvou popola, ale neboli prepálené.

Z hľadiska východného Slovenska geograficky najbližšie analógie sa objavili v príspevku E. Istvánovitsovej (1993, 132-133), v ktorom uverejnila dve pece o rozmeroch 85/90 x 110/120 cm a 110 x 125/140 cm objavené na lokalite Tarpa v severovýchodnom Maďarsku. Obe mali vypálené bočné steny, ale dná nie. Vo výplni boli početné kusy zuhoľnatených kusov dreva, v prvej uložené najmä okolo stien, v druhej po celom dne. V jednej peci bol pre datovanie dôležitý fragment sivěj, na kruhu točenej misy, v druhej 3 sivěj a 1 hrubostenný črep z hrnca. Ďalšie podobné objekty poznala autorka z Beregsuránu. Zo Zakarpatskej Ukrajiny ich uvádza V. G. Kotigoroško (1991, 152).

Nové poznatky k riešeniu otázky poslania štvorhranných objektov s vypálenými stenami priniesol výskum na maďarsko-rumunských hraniciach na lokalite Csengersima-Petea. Tu sa počas terénnych prác realizovaných v rokoch 1998-1999 na maďarskej a v rokoch 1998-2004 na rumunskej strane, odkryla obrovská osada z ktorej sa podarilo preskúmať 1854 objektov (Gindele/Istvánovits 2009, 15-16). V severnej časti skúmaného sídliska sa nachádzala skupina 63 štvorhranných pecí, z ktorých 42 bolo zoradených do 4 radov. Ďalšiu menšiu skupinu tvorilo 8, ostatné sa vyskytovali ojedinele. Rozmery pecí sa pohybovali v rozpätí od 118 x 84 do 164 x 140 cm, zhruba ako na území východného Slovenska. Spoločné sú aj ostatné charakteristické znaky: vypálené steny a nevypálené dná, málo keramických nálezov, čo sťažuje ich datovanie, ako aj orientácia v smere vetra. Autori R. Gindele a E. Istvánovits-ová predpokladajú, že spomínané objekty súviseli s činnosťou domácnosti. Uvažujú o využití spojenom s pálením, ale nevylučujú ani kultové poslanie.

Početné doklady o tom, že sa podobné objekty nachádzajú aj severne od Slovenska predložili A. Szpunar a J. Okoński (2004, 471) v článku o výskume osady z doby rímskej v Tarnówe. Na tejto lokalite bolo odkrytých 192 objektov, z čoho 27 boli obydlia, 128 pece, ostatné problematického poslania. Na rozdiel od nálezísk na Slovensku a v Maďarsku rozloženie pecí tu bolo chaotické a medzi nimi sa nachádzali väčšie prázdne plochy o rozmeroch 3x5 až 5x10 m. Autori sa domnievajú, že na nich mohli byť objekty súvisiace s činnosťou pecí, ktoré však mali takú konštrukciu, že sa nedajú archeologickými metódami zachytiť. Aj tu boli pece – poľskí autori ich označujú ako „páleniská, čiže ohniská“ – podobnej stavby ako doteraz spomínané, bočné steny mali tiež vypálené, miestami aj dná, ktoré prevažne pokrývali kamene. Rozdiel bol v ich veľkosti. Zatiaľ čo v Karpatskej kotline dĺžka ich stien len výnimočne dosahovala 150 cm, tu najkratšie steny mali 120 cm, prevaha však nad 150 a dosahovali aj 200 cm (Szpunar/Okoński 2004, 477 a ď.) Domnievajú sa, že všetky boli súčasné, keďže sa len výnimočne vzájomne porušovali. Nakoľko v nich absentuje železná troska alebo iné stopy železa, vylučujú ich použitie pri jeho spracovávaní.

Opačného názoru je H. Wiklak (1983, 181), ktorý na sídlisku v Stobnicy-Trzymorgach odkryl pece so stopami drevených konštrukcií, v niektorých aj s nálezmi železnej trosky, preto sa kloní k predpokladu, že ich využitie treba hľadať v súvislosti so železiarskou výrobou.

Spoločným znakom odkrytých skupín pecí je, že sa nachádzajú na okraji osád, pravdepodobne kvôli tomu, aby oheň z nich neohrozoval obydľia.

Záverom môžeme konštatovať, že tak na východnom Slovensku, ako na okolitých územiach, nie je vyriešená otázka funkcie štvorhranných pecí. Keďže majú prepálené bočné steny, tieto museli prísť do kontaktu s ohňom, ale na druhej strane neprepálené dno svedčia o technológii, pri ktorej sa dno muselo zalievať, alebo iným spôsobom ochrániť pred vysokou teplotou. Takýto postup si

ťažko vieme predstaviť pri spracovávaní železa, kde poznáme silne prepálené dlažby pražníc resp. taviacich piecok, napr. aj priamo zo sídliska v Ostrovanoch – Medzanoch. (Lamiová-Schmiedlová 1987, 28). Štvorhranné pece boli známe a používané v dobe rímskej na rozsiahlom území a to nie len u jedného etnika. Dá sa predpokladať, že tvorili dôležitý prvok v živote osady, ktorý pravdepodobne súvisel s jej hospodárskym zabezpečením. Nie je však možné vylúčiť ani kultovú funkciu. Problematické je aj datovanie piecok pre absenciu výraznejších nálezov v nich. Zdá sa však pravdepodobným, že doteraz známe východoslovenské nálezy môžeme spájať s osídlením mladšej doby rímskej.

Obr. 2 Prešov - Solivar. Pec zistená v roku 2009.

LITERATÚRA

- GINDELE/ISTVÁNOVITS 2009 – R. Gindele/E. Istvánovits: Die römische Siedlung von Csengersima – Petea. Satu Mare 2009.
- ISTVÁNOVITS 1993 – E. Istvánovits: Some Data of the History of the Upper Tisza region in the Roman age. VSL Pravek 4, 1993, 127-142.
- KOLNÍK 1962 – T. Kolník: Nové sídliskové nálezy z doby rímskej na Slovensku. Arch. Rozhledy 14, 1962, 344-397.
- KOTIGOROŠKO 1991 – V.G. Kotigoroško: Kultury rímskeho vremení. In: Drevnjaja istoria Verchnego Potisja. Lvov 1991.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1969 – M. Lamiová-Schmiedlová: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südoslowakei. Slov. Arch. 17, 1969, 403-501.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1987 – M. Lamiová-Schmiedlová: Evidence of Iron Working during the Roman Period in Medzany. Slov. Arch. 35, 1987, 27-40.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ/TOMÁŠOVÁ 1990 – M. Lamiová-Schmiedlová / B. Tomášová: Pokračovanie výskumu v Ostrovanoch. AVANS v roku 1988, 1990, 105-106.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ/TOMÁŠOVÁ 1992 – M. Lamiová-Schmiedlová / B. Tomášová: Štvrtá etapa výskumu v Ostrovanoch. AVANS v roku 1990, 1992, 68-69.
- LUŠTÍKOVÁ v tlači – L. Luštíková: Záchranne výskumy na sídlisku z doby rímskej v Prešove-Solivare. VSL Pravek 10, v tlači.
- SZPUNAR/OKOŃSKI 2004 – A. Szpunar / J. Okoński: Tarnowiec, gm. Tarnów, woj. malopolskie. Osada z okresu rzymskiego. Okres lateński i rzymski w Karpatach polskich. Krosno 2004, 471-541.
- WIKLAK 1983 – H. Wiklak: Osada kultury przeworskiej z prelomu okresu lateńskiego i rzymskiego w Stobnicy – Trzymogach, stan. 2, woj. Piotrków Trybunalski. Spraw. Arch. 35, 161-222.

FOUR-SIDED HEARTHES AT ROMAN AGE SETTLEMENTS IN EASTERN SLOVAKIA

MÁRIA LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ/LUCIA LUŠTÍKOVÁ/BOŽENA TOMÁŠOVÁ

Four-sided hearths with burned sides and bottoms covered by stones or ashes and charcoul were first found in eastern Slovakia in 1963 in Peder near Košice. There were four hearths gruped north of a house. As one of them countained a partially preserved vault, they were considered to be related to food preparation.

Another 37 similar objects were located in 1988 and 1990 during a research in Ostrovany, near Prešov. They were aligned in three rows at the border of a large settlement. Their dimensions were from 80x90 to 125x140 cm, only one being larger at 150x170 cm. Thei sides were burned (with non-uniform intensirty), but not their bottoms. Thei bottoms were covered by stones, somtimes in continuous layers while sometimes only by a few pieces. The hearths were filled with charcoul , occasionally remnants of poles or timbers, or small fragments of burned clay. Ceramic fragments were rare.

In 2009 a similar hearth was found in Prešov-Solivar, during the preparation of land for road construction.

Unfortunately, all know finds of hearths in eastern Slovakia come from localitys, that were not fully excavated, it is therewfore not clear how many of them originally existed or how they were situated in relation to the rest of the settlement. However, according to similar finds in neighbouring territories, they always formed a group. It is also not clear what the function of the hearts was. It is assumed that they were related to food preparation or other economical needs of a settlement, but we cannot exclude the possibility of a cult function as well.

The aforementioned finds are likely related to the late Roman age.

Mária Lamiová-Schmiedlová
a@lami.sk